

KOWALSKI, Wawrzyniec. *The Kings of the Slavs. The Image of a Ruler in the Latin Text of the Cronicle of the Priest of Duklja*. Leiden – Boston : Brill, 2021, 386 s. ISBN: 978-90-04-44763-9

Letopis popa Dukljanina v historiografii známy ešte ako *Barský rodoslov* alebo *Sclavorum reg(n)um* je stredoveký prameň, ktorý sa v južnoslovanskej historiografickej tradícii považuje za južnoslovanský náprotivok východoslovanskému prameňu *Povesti vremennych let* a západoslovanskému prameňu *Gesta Principum Polonorum* Gala Anonyma. V svetovej a v slovenskej historiografii je toto dielo menej zástupené, a preto je potrebné ho krátko predstaviť. *Letopis* pokrýva časové obdobie od 6. do 12. storočia a opisuje územie imaginovaného *Kráľovstva Slovanov*, ktoré väčšina historikov lokalizuje na priestore južných Slovanov. Hoci nejde o letopis v pravom zmysle slova, dielo pripisované anonymnému autorovi nazývanému *Pop Dukljanin*, pravdepodobne kňazovi z tohto regiónu, ponúka jedinečný príbeh, ktorý kombinuje historické udalosti, hagiografie, legendy a ústnu tradíciu, čo zdôraznil aj Wawrzyniec Kowalski, príslušník mladšej generácie poľských historikov. Pôvodne bol prameň napísaný v latinčine, ale autor prameňa tvrdí, že bol preložený zo strateného slovanského originálu. Aj keď vedecké diskusie o jeho pôvode a autorstve pokračujú, väčšina historikov jeho vznik zvyčajne datuje do druhej polovice 12. storočia, zatiaľ čo najstaršie zachované exempláre *Letopisu* pochádzajú zo 16. storočia. Vedecké diskusie o obsahu *Letopisu* pokračujú, o čom svedčí aj nová monografia Kowalského.

Hneď na úvod musím vyzdvihnúť a pochváliť Kowalského za to, že sa venuje tejto téme, ktorou sa bežne zaoberajú predovšetkým juhoslovanskí historici, a preto je väčšina odbornej literatúry v chorvátčine alebo srbčine, a teda pomerne nedostupná širšiemu okruhu čitateľov. Kowalského monografia v angličtine však otvára doširoka dvere novým generáciám historikov na celom svete. Svoju monografiu štruktúrne rozčlenil do siedmich kapitol. Každá kapitola začína jemným uvedením čitateľa do témy tak, že každá kapitola v úvodnej časti obsahuje otázky, ktoré si autor kladie. Pochváliť môžem najmä to, že koniec každej kapitoly je vybavený zhrnutím, ktoré obsahuje kľúčové výsledky každej kapitoly samostatne, čo umožňuje čitateľovi ľahko a jednoducho sledovať a prezerat' si tému, ale aj možnosť rýchlo zistiť hlavné výsledky každej kapitoly samostatne, ale aj monografie ako celku. Po poslednej kapitole nasleduje záver, mapy, genealogické stromy a indexy historických osobností, zemepisných názvov a napokon súčasných autorov.

Kowalski už na začiatku charakterizuje *Letopis popa Dukljanina* ako knihu o fiktívnych vládcov vymysleného kráľovstva. Hoci v názve monografie používa názov, ktorý lepšie zodpovedá obsahu prameňa, a to nie *Kráľovstvo Slovanov* (*Regnum Sclavorum*), ale *Králi Slovanov* (*Gesta Regum Sclavorum*), v súlade s historiografickou tradíciou v celom diele dôsledne používa názov *Kráľovstvo Slovanov*

(*Regnum Sclavorum*).¹ Od predchádzajúcich edícií prameňa s komentárom, ako aj od iných prác zaoberajúcich sa týmto historickým prameňom, ho odlišuje imagologický prístup. Namiesto hľadania skutočných osôb a udalostí, ktoré sa skrývajú v *Regnum Sclavorum*, stavia problém inak a predovšetkým sa pýta, na čo slúžili jednotlivé obrazy panovníkov a udalosti s nimi spojené. Inými slovami, zaujíma ho politický a kultúrny kontext, ktorý autora motivoval k tomu, aby panovníkov a ich činy predstavil práve takým spôsobom, ako ich predstavil. S odvolaním sa na Daniela Džina vychádza z predpokladu, že písomné stredoveké historické pramene sú predovšetkým produktom politického a kultúrneho diskurzu doby, v ktorej vznikali. Kowalski sa v monografii nemieni venovať všetkým panovníkom, ale len štyrom typickým predstaviteľom kráľovského rodu, ktorých považuje za panovníkov rozhodujúcich období v dejinách *Slovanského kráľovstva*. Tito panovníci sú Gót Ostroil spolu s Totilom, ďalej Svetopelek ako *Rex Legislator*, Pavlimír Belo ako obnoviteľ kráľovstva a Vladimír ako *Rex Martyr*. Každý z týchto panovníkov je podľa Kowalského spojený s pojmom začiatku, resp. nového začiatku. Rozoznáva body takýchto začiatkov ako 1. príchod Gótov a vláda pohanských kráľov, 2. krst a určenie hraníc kráľovstva počas vlády Svetopeleka, t. j. skutočné založenie kráľovstva; 3. obnovenie kráľovstva počas Pavlimíra Bella a napokon 4. obdobie mučeníckej smrti kráľa Vladimíra ako obety za založenie kráľovstva, ktorá zabezpečí, že kráľovstvo bude pokračovať. Pri každom z nich sa snaží určiť ich funkciu v politickom a kultúrnom kontexte doby a priestoru, v ktorom prameň vznikol. To je aj ústredná časť jeho práce, ktorej sú venované tretia, štvrtá, piata a šiesta kapitola. Politický a kultúrny kontext, ktorý autora motivoval k tomu, aby vybraných panovníkov zobrazil práve tak, a nie inak, sa Kowalski snaží pochopiť porovnávaním s inými podobnými textami, napríklad prameňom *Historia Salonitana*, splitského arcidiakona Tomáša. V súvislosti s tým poukazuje na to, že medzi oboma zdrojmi existuje niekoľko paralel, ktoré sú najviditeľnejšie v príbehu o príchode Gótov a v príbehu o založení Ragusy. Ako naznačuje už podtitul, Kowalski sa zameriava na rôzne modely ideálneho panovníka. Opiera sa pritom o typy alebo modely panovníkov, ktorými sa pred ním zaoberali Robert Folz, Gábor Klaniczay a Smilja Marjanović-Dušanić. Medzi tieto modely patria okrem iných napr.: *Rex Iustus*, *Rex Martyr*, *Rex Confessor*, *Rex Fundator*, *Rex Renitens*, *Rex Bellicosus* atď. Kowalski si za úlohu kladie priblížiť významy, ktoré sa skrývajú za dejinami imaginárneho kráľovstva tak, že sa snaží rozpoznať tradíciu, v ktorej sa pripisoval priebeh osudov jeho najvýznamnejších panovníkov. Pri spracovaní každej z kapitol sa riadi týmito otázkami: Z akých prvkov je príbeh zložený? Aké obrazy panovníka a jeho vlády z neho vyplývajú? Akú funkciu mali motívy v naratívnej koncepcii *Regnum Sclavorum*? Odvoláva sa autor na nejakú tradíciu, ak áno, na ktorú? Je možné priradiť určité kráľovské postavy k modelom stredovekého panovníka?

¹ Čítanie názvu *Gesta regum Sclavorum* namiesto *Regnum Sclavorum* nedávno navrhol srbský historik Tibor Živković, pričom tvrdí, že chyba *Regnum Sclavorum* namiesto *Regum Sclavorum* pochádza od Ivana Lucića, otca chorvátskej historiografie, z polovice 17. storočia.

Prvá a druhá kapitola slúžia ako úvod do problematiky. Kowalski tu predstavuje svoje metodologické východiská, podrobnejšie predstavuje kroniku, predovšetkým jej vonkajšie charakteristiky, a zaoberá sa otázkou autorstva, toposu, symbolov a štruktúr, ktoré autor *Regnum Sclavorum* použil. Tiež rozoberá model ideálneho vládcu, potom sa pokúša nájsť súvislosti medzi kronikami a miestnou tradíciou. Na záver tejto časti uvádza historiografickú produkciu o *Letopise*, ktorá vznikla pred jeho monografiou. Okrem iných hovorí o prácach Jovana Radojčiča, Ferda Šišiča, Slavka Mijuškovića, Vladimira Mošina, Jána Lešného, Tibora Živkovića a Solange Bujan, ktorá predstavila kontroverzné tvrdenie, že Kronika je vlastne falzifikát zo 16. storočia. Nezdržiava sa príliš dlhým opisom vonkajších zvláštností prameňa, ale uvádza hlavne to, čo uviedli autori pred ním, pokiaľ ide o autorstvo, čas a miesto stvorenia. Pri vyvodzovaní záverov o dobe vzniku prameňa a jeho autorovi je však oveľa opatrnejší ako napríklad Tibor Živković a iní. Tvrdí, že o autorovi, t. j. popovi Dukljaninovi, sa vie iba to, že písal po latinsky a že bol kňazom. Keďže stopy *Letopisu* možno nájsť v Dandolovej kronike z ok. roku 1350, usudzuje, že najneskorší čas vzniku *Letopisu* je pred polovicou 14. storočia. Argumentuje to aj tým, že to bolo obdobie najväčšej moci vládnucej dinastie Balašičovcov, ktorej ambície siahali oveľa ďalej, ako sa rozprestieralo územie starej Dukly. S tým podľa neho súvisia aj autorove motívy na napísanie *Regnum Sclavorum*. Kowalski sa domnieva, že autor musel vybudovať rozprávanie o jednotlivých panovníkoch, pričom čerpal z miestnych ústnych alebo písomných tradícií, ktoré nám nie sú dostupné, ale boli zrozumiteľné jeho súčasníkom. Hoci existuje viacero verzií textu *Letopisu* (latinská vatikánska redakcia, belehradská redakcia, redakcia Marka Marulića, taliansky preklad Mavra Orbiniho a chorvátska redakcia) vo svojom výskume predovšetkým vychádza z latinskej redakcie, ktorá podľa neho vykazuje znaky najstaršieho textu. Napriek tomu v prípade potreby využíva aj iné redakcie, najmä chorvátsku.

V tretej kapitole sa Kowalski venuje zobrazeniu gótskych vládcov v *Regnum Sclavorum* ako základných postáv v predstavách o dejinách Slovanov. Tvrdí, že autorova voľba začať Totilom a Ostroilom nebola iba naratívny rozhodnutím, ale zámerným ideologickým krokom, ktorý mal spojiť slovanský pôvod so širšou tradíciou barbarských vládcov. Zobrazenie týchto Gótov ako „náčelníkov-dobyvateľov“ sa zhoduje so stredovekými archetypmi, ktoré predstavujú barbarské korene raného slovanského spoločenstva. Porovnaním *Regnum Sclavorum* s inými stredovekými textmi, ako sú *Chorvátska redakcia letopisu* a *Historia Salonitana Tomáša Archidiakona*, Kowalski poukazuje na odlišné reprezentácie úlohy Gótov v dejinách regiónu. Poznomenáva, že *Regnum Sclavorum* predstavuje Gótov ako samostatnú, ale zakladateľskú silu, čo je v kontraste s inými zdrojmi, ktoré naznačujú kontinuitu medzi Gótmí a Slovanmi. V tejto kapitole sa zaoberá aj tým, ako kronikárova znalosť gótskych dejín, najmä spojenie s ariánskou herézou, ovplyvňuje zobrazovanie Gótov buď ako pohanov, alebo heretických kresťanov s ohľadom na rôzne pramene.

V nasledujúcej kapitole sa Kowalski zaoberá postavou kráľa Svetopeleka v *Regnum Sclavorum* a predstavuje ho ako príklad ideálneho modelu *Rex Legislator*. Svetopelek začleňuje svoje kráľovstvo do kresťanstva a zavádza nový spoločensko-politický a cirkevný

poriadok. Kowalski naznačuje, že Svetopelekovo zobrazenie je ovplyvnené historickou postavou Svätopluka, veľkomoravského kniežaťa, hoci *Regnum Sclavorum* vynecháva negatívne črty tradične spájané so Svätoplukom. Za zmienku stojí jeho konštatovanie, že je isté, že moravský Svätopluk nebol presným prototypom Jadranského Svetopeleka, aj keď majú spoločné meno a niektoré aktivity. Rozprávanie o Svetopelekovi krste a synode na poli v Dalme, ktorú zvoláva, odráža širšiu tradíciu slovanských christianizačných legend obklopených postavou svätého Konštantína. Kowalski sa venuje aj otázke neprítomnosti Metoda v *Regnum Sclavorum*. Pripisuje ju negatívnemu vnímaniu latinského duchovenstva v Dalmácii a vykresleniu Svetopeleka ako zákonodarcu, ktorý zjednocuje kráľovstvo. V kapitole dospieva k záveru, že legenda o Svetopelekovi slúžila na legitimizáciu nového kresťanského poriadku, pričom sa zdôrazňovala jeho úloha zjednotiteľa a zákonodarcu v druhej fáze kráľovstva, počas ktorej sa slovanská spoločnosť integrovala do širšieho latinského kresťanského sveta.

Štvrtá kapitola je venovaná postave Pavlimíra Bellu, ktorý je vykreslený ako zakladateľ Ragusy a obnoviteľ *Slovanského kráľovstva*. Kowalski interpretuje Pavlimírovo zobrazenie ako slúžiace viacerým účelom vrátane legitimizácie nárokov duklianskych vládcov na Ragusu počas konfliktov s biskupstvami v Bare a Raguse. Prívlastok „Bello“ odráža Pavlimírov obraz bojovného, víťazného panovníka, čo ho stotožňuje s ideálnym modelom *Rex bellicosus*. Kowalski tvrdí, že Pavlimírov príbeh bol pravdepodobne vytvorený na podporu politických ambícií duklianskych vládcov, najmä v súvislosti so založením Ragusy. Kapitola tiež porovnáva rôzne verzie *Letopisu*, pričom si všima absenciu Pavlimíra v chorvátskom texte, čo naznačuje, že latinská redakcia bola prispôbená iným špecifickým politickým cieľom. Pavlimír je vykreslený ako zjednocujúca postava, ktorá spája rímske a slovanské dedičstvo a obnovuje *Slovanské kráľovstvo* po vnútorných sporoch, čo má podľa Kowalského symbolizovať legitimitu a kontinuitu toho istého *Slovanského kráľovstva*.

V poslednej kapitole, ktorá sa zaoberá ústrednou témou, sa Kowalski zameriava na legendu o kráľovi Vladimírovi, ktorého príbeh znamená posun v geografickom a tematickom zameraní príbehu. Vladimír je vykreslený ako vzor ideálneho kráľa, ktorý sa vyznačuje sebaobetovaním a svätým mučeníctvom. Podľa Kowalského Vladimír predstavuje ideálny model *Rex martyr*. Tvrdí, že Pop Dukljanin použil Vladimírovu legendu na vytvorenie nového modelu kráľovskej moci, odlišného od predchádzajúcich panovníkov, ktorí boli definovaní skôr vojenskou zdatnosťou. Kapitola rozoberá možný pôvod Vladimírovej legendy, pričom si všima jej prepojenie s byzantskými a starozákonnými tradíciami. Kowalski naznačuje, že transformácia rozprávania z gótskych náčelníkov na kresťanských kráľov, akým bol Vladimír, odráža širšie ideologické ciele *Letopisu*, najmä v legitimizácii slovanských vládcov prostredníctvom rozprávania o obetovaní a svätosti. Legenda o Vladimírovi, zakotvená vo fiktívnej dynastii, slúži ako vyvrcholenie rozprávania kroniky a zdôrazňuje duchovnú a ideologickú legitimitu *Slovanského kráľovstva* počas jeho úpadku.

V exkurze sa Kowalski zaoberá chorvátskou redakciou *Letopisu* so špecifickým zameraním na smrť kráľa Zvonimíra. Konštatuje, že hoci chorvátsky text do značnej

miery kopíruje latinský originál, výrazne sa rozchádza s ním v zobrazení Zvonimírovej vraždy. *Chorvátska redakcia* obsahuje slovanské naratívne prvky, ako napríklad legendu o svätom Václavovi, čo naznačuje odlišnú naratívnu tradíciu. Kowalski tvrdí, že tieto rozdiely odrážajú zámer autora chorvátskej redakcie zosúladiť rozprávanie s miestnymi záujmami a zdôrazniť zodpovednosť Chorvátov za pád kráľovstva, na rozdiel od *latinskej redakcie*, ktorá sa zameriava na vinu kresťanov a herézu. Táto kapitola poukazuje na to, ako boli rôzne redakcie *Letopisu* prispôbované na sprostredkovanie špecifických kultúrnych a ideologických posolstiev, čo odráža heterogénnosť textu a jeho recepcie medzi južnoslovanskými národmi.

Na záver môžeme povedať, že Kowalski vo svojej monografii zdôrazňuje, že v *Regnum Sclavorum* sa miešajú historické a fiktívne prvky, pričom akcentuje naratívnu konštrukciu modelových panovníkov, ktorej cieľom je sprostredkovať ideologické posolstvá. Naznačuje, že štruktúra *Letopisu* bola navrhnutá tak, aby ilustrovala vývoj kráľovstva od barbarského pôvodu ku kresťanskému kráľovstvu. Tvrdí, že napriek svojej fikcionalizácii *Letopis* ako prameň ponúka cenné poznatky o stredovekej imaginácii. Jeho analýza s imagologickým prístupom odlišuje jeho monografiu od ostatných prác, ktoré sa doteraz *Letopisom* zaoberali, a preto má potenciál významne prispieť k poznaniu miesta *Letopisu* v juhoslovanskej historiografii, pričom vyvažuje uznanie jej kontroverzného charakteru s docenením jej trvalého kultúrneho významu.

Anton Lisjak